

Den upplysande Fritänkaren

Nr. 263 Februari 2018

Tjugosjätte årgångens tredje nummer

Innehåll :

Nya rön i Shakespearedebatten	2
Hur gick det för emigranterna? (<i>efter ryska revolutionen</i>)	5
Mendelssohns 17 symfonier	10
Den första symfoniska dikten	11
Den korrekta ordningen på Mendelssohns kammarmusik	12
Från Göteborgs 41-a filmfestival ("Darkest Hour", "Karl XII" bland andra)	13
Andra väsentliga filmer	15
Några milstenar, februari 2018	17
Lugna resan, del 17: <i>Sista trekken</i>	17
Trivselresan, del 6: <i>Resan till Leb</i>	19

Fritänkaren, som utkommit med 262 nummer sedan 1992 i både pappersform och på nätet, har aldrig sökt eller undfått något statligt eller kommunalt stöd eller bidrag för sin utgivning, ägnar sig mest åt litteratur, musik, film, politik, filosofi, religion och resor men även åt annat. Den är inte på något sätt anknuten eller ansluten till någon ideologi eller åskådning av vad slag det vara månne, utan tar tvärtom avstånd från varje institution som kräver okritisk underkastelse, och är helt oberoende humanistisk.

Den har aldrig haft någon sponsor. Samtliga tidigare nummer finns tillgängliga på Wordpress:
<https://clanciai.wordpress.com/fritankaren/>

Beteckningen *Fritänkare* är ursprungligen tysk och står för person som i religiösa och ideologiska frågor inte erkänner någon auktoritet och därför är kritisk och avståndstagande mot alla religiösa och ideologiska institutioner och framför allt deras eventuella dogmatik.

Redaktion : C. Lanciai, Ankargatan 2 A, 414 61 Göteborg, tel. 031-247887.

**OBS! Nytt Postgiro! - 35 86 46 - 8 (*Göteborgs Skrivarsällskap*)
eller Bankgiro: 6682-338254102 (Handelsbanken, "Fritänkaren", C. Lanciai)**

Glöm inte att ange avsändare!!

Årsprenumeration: 250 kr (även i Danmark och Norge; i Euroland: 30 Euro)

Tvåårsprenumeration : 350 kr (40 Euro)

Avgifterna har inte höjts på många år.

IBAN-nummer för folk som eventuellt vill betala prenumeration även från annat utland:

SE37 5000 0000 0500 7297 2165

Bic-code: ESSESESS

Redaktionsslut för detta nummer : 30.1.2018

Copyright © C. Lanciai med medarbetare

Letnany 283

Det nästsenaste numret av *Fritänkaren* finns numera alltid tillgängligt på nätet jämte andra skrifter:

www.fritenkaren.se

e-post-adress : clanciai@yahoo.co.uk

Nya rön i Shakespearedebatten

Vad var "Hjälmens riddare" för ett sällskap, och vilka var dess medlemmar? Vad hade de för syfte? Vi vet än så länge alltför litet om detta idealistiska litterära sällskap, och allt vi vet egentligen är om dess ledare och grundare.

Han tillbringade sina kanske viktigaste ungdomsår i södra Frankrike vid Henrik IV:s hov, där han inhämtade troligen sitt livs viktigaste impulser och inspirationer. Detta hovs förehavanden finns intimt skildrade i "Love's Labour's Lost" eller "Kärt besvär förgäves", den kanske tidigaste Shakespearekomedin, som blev Earlen av Southamptons älsklingspjäs, som han lät fira sin frigivning från Towern 1604 med att iscensätta ett uppförande av. Pjäsen kan bara ha skrivits av någon som själv var med vid detta hov och deltog i dess intellektuella lekar.

Denna franska intellektuella krets hade bland annat som ambition att upphöja det franska språket litterärt och göra det till ett ledande litterärt språk i stället för latin, genom odling och utveckling av språket, som en sorts första ansats till den Franska Akademin, som kom till ett halvsekel senare. Den gästande engelsmannen som var där för sin utbildning tog med sig dessa ambitioner till England, och när han studerade juridik vid Gray's Inn instiftade han sällskapet Hjälmens Riddare (*The Knights of the Helmet*) just i detta syfte fast med det engelska språket, som då var ännu mindre långt kommet än det franska.

Vad var det då för en hjälm det handlade om? Hjälmens var Pallas Athenas, som skyddade mot insyn: den som bar Athenas hjälm gjorde sig osynlig. Men hjälmens var inte hennes enda signum. Hon avbildades också alltid med ett spjut, som symboliserade ett vapen mot okunnigheten. *The Knights of the Helmet* var även ett av de många maskspel som framfördes av juristerna vid Gray's Inn årligen vid omfattande festliga sammankomster, och denne jurist ansågs av sina kolleger som den ledande av dem – han skrev ett antal av de årligen återkommande festliga maskspelen, och Pallas Athena med sin osynlighetshjälm manande till diskretion och det spjut som "skakades" mot okunnigheten blev som en vägvisare för honom, liksom hon varit för Odysseus på dennes irrfärder. Som han själv skrev:

"The divine majesty takes delight to hide his work, according to the innocent play of children –

surely for thee to follow the example of the most High God cannot be censored.

Therefore, put away popular applause, and after the manner of Solomon the king, compose a history of thy time and enfold into enigmatical writings and cunning mixtures of the theatre."

Detta blev Shakespeare-programmet, och Shakespeare, ursprungligen Shakespeare, blev symbolen av det skakade spjutet mot okunnigheten.

Även Apollon framställs ofta med detta spjut som vapen mot okunnighetens drake, men Athena hade redan under grekernas tid titeln "Spjutskakerskan", alltså *the spear-shaker*, och när teateramatören William Shakespeare dök upp i London lysten på att göra goda affärer blev han en ypperlig agent för "spjutskakeriet" och tackade inte nej därtill, då herrarna i den högsta societeten som begagnade honom givetvis gav honom ordentligt betalt för det. Man ifrågasätter inte syftet bakom generösa inkomster som affärsman.

Det passade de diskreta herrarna ypperligt att ha en yttlig dilettant från landet som galjonsfigur för deras omfattande företag att genom offentlig utbildning med teatern som medel utveckla det engelska språket till världens ledande universalspråk.

Vilka var då dessa herrar? Sannolikt ingick alla den tidens ledande intellektuella från kretsen kring Philip Sidney, som dog alldeles för tidigt, medan hans syster Mary troligen blev den som sju år efter Stratford-Shakespeares död gav ut den första samlade upplagan tillägnad hennes båda söner. Ben Jonson, ledande teaterman även han och i nära förbund med både Stratford-Shakespeare och Bacon, som skrev det ledande förordet till den första samlade upplagan, var viktig i redigeringen. Andra ledande teaterlorder var bröderna Stanley, Ferdinando och William, båda earlar av Derby, den senare svärson till earlen av Oxford, som var en föregångsman i den elisabetanska dramatiken som teaterledare med ett eget sällskap. Som egentlig skapare av det elisabetanska dramat anges vanligen Christopher Marlowe, det enda tydliga geniet i sällskapet, intimt förknippad med Sir Walter Raleigh, drottning Elisabeths främsta och sista gunstling, diktare även han som även skrev en världshistoria, och som båda var ledande i ett annat gäng, *The School of Night*, som sysslade mycket med fritänkeri och ateism, som blev så farligt att Christopher Marlowe måste försvinna. Och så har vi Francis Bacons bror Anthony Bacon med kontakter över hela Europa som den som övertog Englands underrättelsetjänst efter Sir Francis Walsingham. Och så vidare.

Det förekom även många andra diktare och poeter i denna krets, som många av dem var anställda av Francis Bacon som hans sekreterare, och många har ställt frågan varför han anställde så väldigt många sekreterare och vad de alla egentligen sysslade med som krävde så mycket skrivarbete, samtidigt som man ifrågasätter att Bacon som aktiv politiker och arbetande jurist och rådgivare åt hovet, sedermera rikskansler och högst i landet efter kungen, kan ha haft tid och arbetsutrymme för ett så omfattande författarskap som Shakespeare.

Det är mycket man kan ifrågasätta i fallet Bacon, men faktum är att Shakespearepjäserna måste ha skrivits eller åtminstone redigerats av en utbildad jurist – det förekommer inte ett enda juridiskt misstag i någon av pjäserna, som ändå kryllar av juridik, och Bacon var den enda utbildade juristen i sammanhanget – utom William Stanley, 6:e earlen av Derby, som också studerade juridik vid Gray's Inn, inskriven redan från 1563 och som vistades vid Henrik IV:s hov i södra Frankrike en längre tid under sin stora Europaresa från 1582 och fyra-fem år framåt, som också inkluderar möjligheten att han troligen var närvarande kanske rentav som en av de sju skådespelarna vid den första Hamlets uruppförande vid hovet i Helsingör i det nyuppförda Kronborgs slott den 13 juni 1585, – vilket för oss tillbaka till denna Shakespearedebatts upprinnelse för 22 år sedan, då Carl O. Nordlings bok om William Stanley som Shakespeare startade debatten. Sedan dess har dock mycket hänt.

<https://www.youtube.com/watch?v=kTWIzBlMU1g&feature=youtu.be>

Allting talar för att Francis Bacon var en centralgestalt i tillkomsten av Shakespeareproduktionen, från början till slut. Många av pjäserna förekom redan före hans tid, som Romeo och Julia, Kung Lear och inte minst Hamlet, som utvecklades efter hand och inte fick sin slutgiltiga form förrän under kung Jakobs tid. Bacon hade många

sekreterare och inte minst diktare bland sina sekreterare, och Ben Jonson samarbetade nära med honom som hans huvudsekreterare just vid tiden för utgivningen av *The First Folio*. Sedan har vi andra viktiga verk, som *The Spanish Tragedy*, Marlowes *Doctor Faustus*, ett antal helt anonyma pjäser som *Arden of Feversham* av lika väsentlig klass, medan sedan produktionen fortsätter efter Stratfordianens frånfälle under andra namn, som John Fletcher och John Webster. Den allra sista väsentliga Shakespeareaktiga pjäsen skrevs så sent som kanske 1626, året för Francis Bacons frånfälle, och är även den ett typiskt juridiskt drama om ett pinsamt rättsfall i det gamla Rom. Ämnet *Appius och Virginia* hade behandlats dramatiskt redan under earlen av Oxfords tid (1572).

Det är högst sannolikt att Christopher Marlowes officiella död 1593 var ett sätt att smussla undan honom från offentligheten, så att han kunde ostört fortsätta sin verksamhet. Det är också högst sannolikt att både Oxford och hans svärson William Stanley ingick i Shakespeareverksamheten – troligen var det ”En midsommarnattsdröm” som framfördes för att fira Stanleys och Oxfords dotter Elizabeths bröllop 1595. Det är inte troligt att Ben Jonson deltog i författarskapet Shakespeare men att han var viktig vid redigeringen. Hur mycket har Bacon skrivit själv? Allt eller intet? Även om han inte skrev någonting av dramatiken och poetiken själv – hans egen stil som författare tyder därpå – kan han inte uteslutas från ansvar och kan i själva verket ha varit den högsta ansvariga, då den viktigaste motivationen bakom författarskapet och dess lansering och koncept låg hos honom. Det enda helt säkra är att William Shakespeare från Stratford, som knappast ens kunde skriva sitt eget namn, inte skrev ett enda ord av hela Shakespeareproduktionen.

Redan den första utgåvan av hans samlade verk innehåller bevis för den saken. ”Othello”, den kanske främsta pjäsen av alla, hade utkommit tidigare, men i *The First Folio* har den berikats med betydande tillägg, som ändå uppenbarligen måste ha skrivits av samma diktare, men denna första samlade utgåva tillkom sju år efter Stratfordianens död. Ett stort antal av dess andra pjäser hade aldrig publicerats tidigare och var alltså helt okända Shakespearepjäser. Dessa fakta är tillräckliga för att ställa hela Shakespeareförfattarskapet på kant, vilket torde ha framstått som självklart redan 1623, när boken kom ut..

Argumenten mot Bacon som Shakespearediktaren har anförts tidigare i denna debatt. Det är svårt att kombinera den som ställde upp som kungens åklagare mot Sir Walter Raleigh i dennes sista rättegång, som ledde till hans justitiemord och avrättning efter 15 år i Towern, och den Bacon som 45 år gammal gifte sig med en 14-årig flicka (31 år yngre) som bara bedrog honom, med diktaren bakom Shakespearepoesin. Ej heller stämmer varken hans handstil eller stylometrik överens med diktarens. Christopher Marlowe stämmer bättre överens, men efter hans bortsmusslande från scenen i maj 1593 är hans existens som utplånad från verkligheten, medan endast William Stanleys extremt anonyma och osynliga litterära tillvaro kan mäta sig med Marlowes. Vi lanserade tidigt den teorin och möjligheten att Stanley kan ha tagit hand om Marlowe efter mysteriet i Deptford 1593 och att Shakespeare kan ha varit deras samarbete.

Hur gick det för emigranterna?

När Tsarryssland gick under genom den ryska revolutionen var detta en mycket värre katastrof för många fler människor än vad till exempel upplösningen av det tyska och österrikiska kejsardömet var, då den ryska revolutionen slog hårdast mot den ryska kulturen och hela den intellektuella del av befolkningen som hade någon utbildning. I Österrike och Tyskland blev inte dessa förföljda utan kunde tvärtom känna sig friare och arbeta mera kreativt än tidigare, medan i Ryssland många tvingades välja mellan exil och undergång. Många kunde inte välja exil utan bragtes till undergång.

Typexemplet är **Osip Mandelstam**. Han var polsk jude född i Warszawa 1891, som då tillhörde Ryssland, och utbildade sig i Tyskland för att sedan flytta till Moskva. Förföljelserna mot honom inleddes 1933 efter att han läst upp en dikt om Stalin. Fastän han senare publicerade flera dikter till Stalins lov, pris och ära anklagades han för kontrarevolutionära stämplingar och skickades till Sibirien, där han dog i ett fångläger nära Vladivostok av svält och hunger 47 år gammal. Hans sista budskap därifrån var ett brev till sin hustru där han bad henne skicka honom varma kläder. När hon skickade honom varma kläder kom de aldrig fram. Det var han som kom med det berömda citatet:

”Bara i Ryssland värderas poesin så högt att folk blir mördade för den. Finns det någon annanstans i världen där det är så vanligt att folk blir mördade för sin poesi?”

Det är nästan bara tack vare hans hustru Nadjesjda som hans poesi har överlevt. När han skickades till Sibirien lärde hon sig allt han skrivit utantill för säkerhets skull, då hotet var överhängande att allt han skrivit och publicerat skulle förstöras och utplånas.

Han hade en tid ihop det med **Anna Akhmatova**, som var två år äldre och av aristokratisk härkomst. När oktoberrevolutionen bröt ut hade hon kunnat följa många av sina vänners och kollegers exempel att fly utomlands men valde att stanna kvar. Hennes första man Nikolaj Gumilev blev skjuten av Trotskijs rödgardister för påstådd monarkistisk sammansvärjning. Maxim Gorkij försökte utverka nåd för honom och andra, de var 61 i den rullan, och Lenin benådade dem faktiskt, men då hade de redan blivit skjutna.

1925 förbjöds hennes poesi, och fram till 1939 hankade hon sig fram med svårighet på översättningar, kritik och essayer medan hon officiellt var förklarad död. När efter mordet på Kirov 1934 Stalinrättegångarna inleddes vidtog en massflykt av intellektuella från Ryssland, och Anna berättade, att varje gång hon följde någon god vän till tåget som skulle emigrera, mötte hon hundratals andra vänner som skulle med samma

tåg ut ur landet. Hon var stämplad som en säkerhetsrisk och var buggad i sitt hem, vilket inte kom fram förrän 1990. Hennes son dömdes till tio år i Sibirien, men hon överlevde och klarade sig genom hela denna 25-åriga Stalin vinter med ett nödrop under ständig förföljelse, hon beskrevs bland annat officiellt som ”till hälften hora, till hälften nunna”, och det var inte förrän under Chrusjtjovs tid hon började betraktas som en människa och litterärt tas till nåder igen. Hon blev 76 år gammal.

TVå av hennes poetkolleger, **Vladimir Majakovskij** och **Sergej Jesenin**, begick båda självmord, den senare vid bara 30 år 1925. Han var en äventyrare och vildbasare som gifte sig med Isadora Duncan och följde med henne till Amerika, som han lärde sig hata: ”Amerika är en stinkhög där inte bara konsten mördas utan med den alla mänsklighetens högsta strävanden.” Tillbaka i Ryssland utsattes han för ständiga trakasserier av myndigheterna men gifte sig 1925 med Leo Tolstojs sondotter Sofia

Andrejevna Tolstoja. Sin sista dikt skrev han på ett hotellrum i Petersburg i december med sitt eget blod, då det inte fanns bläck i hotellet. Sedan hängde han sig.

Även Vladimir Majakovskij var väl berest i västvärlden men var från början en helhjärtad bolsjevik fastän hans familj var adlig. Inom den nya regimen beskrev han en kometkarriär som Sovjetunionens högst uppburna poet men kom slutligen i onåd hos Stalin (som alla andra) och sköt sig 37-årig 1930.

En annan som begick självmord var **Marina Tsvjetajeva**, den kanske mest begåvade i detta sällskap, dotter till en konstprofessor och konsertpianist, och hon tyckte inte om revolutionen och slöt sig till emigranterna. Hon bodde med sin familj i Berlin och Prag innan de flyttade till Paris 1925, där hon bodde till 1939. Fascismen väckte hennes fasa, och vid krigsutbrottet fann hon Europa till och med mera hotfullt än vad Sovjetunionen varit för henne. Därför flyttade hon tillbaka till Moskva 1939 och fann sig ha hoppat från stekpannan in i elden. Alla dörrar där var stängda för henne liksom för alla återvändande emigranter, och hennes man och son arresterades för spioneri. I augusti 1941 hängde hon sig med förklaringen i ett brev till sin son, att det var ett mindre ont än att fortsätta leva.

Av alla dessa som stannade kvar eller återvände var det alltså bara Anna Akhamatova som klarade sig och det med ett nödrop, samt **Boris Pasternak**, som aldrig själv kunde förstå varför stalinismen lämnade honom i fred. Dock gick han ständigt för säkerhets skull med ett piller cyankalium i fickan, om han skulle nödgas ge sig av med kort varsel. När han förärades nobelpriset förbjöds han av partiet att mottaga det, och Chrusjtjov medgav själv att han hade kunnat hjälpa Pasternak men gjorde det inte.

Alexander Solsjenitsyn väckte sensation med sin korta roman "En dag i Ivan Denisovitjs liv" under 50-talets tövåder efter Stalin om en vardag i ett sibiriskt fångläger baserat på egna upplevelser men måste även han fortsättningsvis skriva och publicera underjordiskt, och efter sin skildring av Gulag-arkipelagen, ett monumentalt dokumentärt verk i fem delar, utvisades han från Sovjetunionen 1974 för att dock återvända efter dess fall 1994.

Hur var det då med komponisterna? Även bland dem stannade somliga kvar medan andra gick i exil antingen för alltid eller för att återvända senare. Liksom **Stravinskij** gjorde **Prokofiev** succé utomlands, han lämnade Ryssland vid revolutionen med Sovjetunionens kulturministers välsignelse och gjorde väl ifrån sig främst i Paris, men depressionen medförde komplikationer, han fick det svårt att klara sig som kompositör under kristiden och började därför söka sig tillbaka till Sovjetunionen och återvände definitivt 1936. Där mötte han så småningom samma svårigheter som **Sjostakovitj** och **Khatjaturian**: påhopp från myndigheterna med anklagelser för formalism och annat sådant. Han var gift med en spanjorska, och kollegan Andrés Segovia kunde aldrig förlåta honom att han återvände till Sovjetunionen. Han dog samma dag som Stalin.

Sergej Rachmaninov försökte stanna i Ryssland efter revolutionen och samarbeta med den nya regimen men fann detta i längden omöjligt. Han emigrerade för att aldrig återvända, liksom **Jascha Heifetz**, **Vaslav Nijinskij**, **Leonid Mjassine**, **Anna Pavlova**, **Mikhail Fokin**, **Dimitrij Meresjkovskij**, nio gånger nominerad till nobelpriset, **Ivan Bunin**, som fick det, och många andra. De klarade sig alla bättre än de som stannade kvar, där poeterna var de som fick det svårast.

En annan av dem var **Josef Brodskij**, född 1940 av en judisk rabbinfamilj i Leningrad, som började skriva poesi redan vid 18 år men fördömdes 1963 för antisovjetism och dömdes till fem års straffarbete vid Vita Havet. Genom ingripanden från främst Anna Akhamatova och Sjostakovitj fick han komma tillbaka till Leningrad redan efter 15 månader men skickades ut ur landet 1972 och fick aldrig komma tillbaka mera under kommunistregimen. Han fick ett nytt liv i New York och nobelpriset 1987, och efter kommunistregimens fall inbjöds han att komma tillbaka, men han valde att aldrig mer komma tillbaka. På en journalists fråga om han kände sig som ryss eller amerikan svarade han: ”Jag är judisk, en rysk poet, en engelsk essayist – och, naturligtvis, en amerikansk medborgare.” Han dog vid blott 56 år 1996 i New York.

Hur var det då med **Maxim Gorkij**, egentligen Petjkov? Enligt Solsjenitsyn mördades han av bolsjevikerna 1936 efter att ha suttit två år i husarrest, och en av anklagelserna vid en av Stalinrättegångarna 1938 var just mot NKVD-medlemmar för att ha genomfört mordet på Gorkij. Ändå hade han varit Sovjetunionens mest firade och mest lästa författare, men han hade alltid kämpat för tryckfrihet och pressfrihet, för det nödgades han gå i exil redan under tsaren, som dock benådade honom 1913, så att han kunde återvända till Ryssland. Ändå tillbringade han en andra period i exil i Italien under 20-talet, tills Stalin övertalade honom att komma tillbaka, vilket då var en stor propagandaframgång för bolsjevikerna. Sovjetdiplomaten **Igor Gouzenko**, som arbetade vid den sovjetiska ambassaden i Ottawa, Canada, och som hoppade av efter kriget 1945 och förde med sig material som avslöjade hela stalinismen och dess internationella spionverksamhet, skrev en omfattande roman 1954 som hette ”En titans fall” och som just i detalj redogjorde för mordet på Gorkij – under ett annat namn i romanen. Han skrev två böcker, den första ”Detta var mitt val” var hans egen historia om sitt avhopp, medan den andra är hans skildring av 30-talet och är mera ingående i kartläggningen av den stalinistiska mentaliteten. Det är ingen högt stående litteratur, han är snarast en litterär amatör, men ämnet är viktigt och intressant. Solsjenitsyn skulle harpa vidare på samma tråd.

Gorkij nominerades fem gånger för nobelpriset och kom därmed som god tvåa efter Meresjkovskij som rysk kandidat, som nominerades nio gånger. Inte heller Leo Tolstoj fick det, fastän det rentav organiserades en folkrörelse för att han skulle få det när det instiftades, han hade ändå skrivit två av världens största romaner, och därmed hamnar han i samma sällskap som Henrik Ibsen, Strindberg, Mark Twain, Émile Zola, Jules Verne, Conan Doyle, Henry James, Thomas Hardy, Joseph Conrad, H.G. Wells, James Hilton, Graham Greene, Robert Graves, Nevil Shute, Stefan Zweig, Karen Blixen bland andra världsförfattare som på samma sätt försumrades av Svenska Akademin, som i stället förlänade denna världens högsta litterära belöning åt författare som Pontoppidan, Mommsen, Prudhomme, Echegaray, Eucken, Heyse, Gjellerup, Spitteler, Benavente, Reymont, Saint-John Perse, Seferis, Samuel Agnon bland många andra som bara är akademiskt ihågkomna om ens det, medan dock även sådana som Bob Dylan och **Mikhail Sjolochov** fick det, vilken från början anklagades för att ha plagierat en annan ukrainsk författares verk, vilka anklagelser upprepades och vidmakthölls av Solsjenitsyn. Emellertid har många undersökningar av saken gjorts men nästan enbart i sovjetisk regi, som samtliga bekräftat Sjolochovs författarskap till romanen. Naturligtvis skrev han ”Stilla flyter Don” i sin helhet, men anklagelsen är att han stal idén från sin kollega. Hans

nobeltal när han fick priset 1965 utmärktes främst av lovprisningar av det sovjetiska kommunistpartiet. Han hävdade bland annat däri att han var den första ryss som fått det litterära nobelpriset, som om Ivan Bunin och Pasternak inte alls räknades. Samtidigt dömdes författarna **Jurij Daniel** och **Andrej Sinjavskij** till fem respektive sju års straffarbete i Sibirien för antisovjetisk verksamhet genom sin ordbehandling.

Här hamnar vi på ett sidospår, men det är lika bra att klara av den saken samtidigt, eftersom vinterns debatt om Svenska Akademin medfört andra infallsvinklar på Akademiens arbete. Framför allt har det anförts att framstående svenska författare och stilister som Sven Stolpe, Vilhelm Moberg, Jan Fridegård, Frans G. Bengtsson och även andra betydande svenska litteratörer samman med Strindberg aldrig unnades en fot in i Akademien, medan samtidigt dess val av mottagare för det litterära nobelpriset ej alltid tycks ha motiverats av enbart litterära kvaliteter. Särskilt iögonfallande är då den negativa hållningen till världsförfattare som Tolstoj och Meresjkovskij och valet av en sådan partisk sovjetist som Sjolochov.

Detta för strålkastarljuset vidare till andra märkliga företeelser i den svenska hållningen till Sovjetunionen. När Finland kämpade för att frigöra sig från bolsjevikerna medan Lenin försåg de röda i Finland med vapen för att med våld kunna tillgodogöra sig diktatorisk makt över landet, vädjade Mannerheim och andra förgäves om hjälp från Sverige, som vägrade engagera sig politiskt i frågan i solidaritet med Rysslands socialister, medan det i stället försökte tillskansa sig Åland.

Samma problematik uppstod under Vinterkriget, när Mannerheim återigen förgäves vädjade om hjälp från Sverige, som vägrade engagera sig, medan det inte kunde hindra tusentals frivilliga från att ställa upp. Och så har vi Raoul Wallenberg-affären. Så länge Olof Palme var i politiken vägrade han göra något åt saken. Under baltutlämningens tid efter kriget hävdade utrikesminister Östen Undén, att det vore otillständigt att betrakta Sovjetunionen som något annat än en rättsstat. Det var den officiella socialdemokratiska hållningen i Sverige under hela det kalla kriget.

Ända sedan Karl XII:s tid har den svenska hållningen mot Finland dominerats av feghet och svekfullhet, fastän Finland var en organisk del av Sverige i 650 år. Karl XII prisgav Finland åt Ryssland genom strategisk felbedömning i det stora nordiska kriget för 300 år sedan, och sedan dess har slappheten i dess övergivande av Finland fortsatt.

Hur är det då i Ryssland idag? Förföljs fortfarande poeter? Vi vet inte. Däremot förföljs journalister. **Anna Politkovskaja** sköts ihjäl med två skott, ett i huvudet, i hissen till sitt hem på Putins födelsedag 2006 av lejda ligister som när de ställdes inför rätta skrattade ut rätten. Avhopparen **Alexander Litvinenko** förgiftades med polonium i London, ett radioaktivt ämne som bara är farligt om man får det i sig, vilket han fick genom att någon bjöd honom på te. Efteråt konstaterades det att polonium fanns spritt över hela hans hotell och till och med i tvättstugan. Bara att handskas med polonium och komma över det är förknippat med otroliga miljonkostnader. Dessa två är bara två politiska mord, de flesta på journalister, ur högen under Putins tid som ledare i Ryssland. Naturligtvis har Putin konsekvent förnekat allt ansvar i saken, liksom Stalin gjorde det om Wallenberg. Det är ingenting nytt. Så går det till i Ryssland – ingen är ansvarig för den etablerade brottsligheten. Stalin var naturligtvis fullkomligt omedveten om det politiska mordet på hans landsflyktige ärkerival Leon Trotskij i Mexico 1940. Putin har även försökt förbjuda visningen av **Adrzzej Wajdas** film ”Katyn” om röda

arméns massaker på 6000 polska officerare i Katynskogen efter Sovjets delning av Polen med Nazi-Tyskland, och han är själen i kampanjen för en återupprättelse av Stalin. Han har ställt upp för omval till president nu under våren, medan huvudmotståndaren förbjudits kandidera.

Vad är det då som driver de ryska makthavarna till denna ständiga omänskliga förföljelse av fullständigt oskyldiga människor som bara som sitt enda försvarsvapen mot övervåld och övergrepp har pennan och ordet? Det är just det som skrämmer makthavarna. **Alexander Pusjkin** satte fingret på den sjuka punkten redan i sitt skådespel "Boris Godunov". För att nå makten som tsar undanröjer Boris ett barn som är den lagliga tronföljaren, detta gör han allt för att utplåna spåret av, men brottet har noterats och lagrats i minnet hos dem som skriver Rysslands historia, i detta fall munken Pimen, som noggrant dokumenterar vad han vet, väl medveten om att han inte kan göra något åt saken, medan han samtidigt vet, att sanningen är viktigast och övervinner allt. Det är i detta kloster upproret mot Boris Godunov föds. Det är denna sanning som alla maktfullkomliga härskare och diktatorer är livrädda för, ty de vet, att det är den enda fiende de aldrig kan nå och aldrig kan göra något åt, utom att begrava den levande, vilket de krampaktigt alltid försöker, som när nazisterna försökte utplåna alla spår av verksamheten i deras koncentrationsläger, men det lyckas aldrig. Sanningen överlever alltid och kommer alltid fram, och om den undantagsvis skulle lyckas kunna begravas levande till evig tystnad återkommer den ändå som ödet och karma och dess ofrånkomliga konsekvenser. Man skapar alltid sitt eget öde, som man bäddar får man ligga, och gör man det på brottets väg slår brottet alltid tillbaka. Det är det som alla världens skurkar, envåldshärskare, krigsanstiftare och diktatorer aldrig kan lära sig.

Mendelssohns 17 symfonier

Hans första symfoni är egentligen hans symfoni nr. 13, vilket han också själv först kallade den. Emellertid var de tidigare tolv "bara" stråksymfonier, varför han gick med på att det börjades om från början med numreringen i och med den första för en hel orkester. Så slapp han dessutom använda numret tretton.

Men sedan börjar bekymren. Den andra symfonin (nr. 14) är nämligen egentligen den fjärde, den tredje är den femte, den fjärde är den tredje, och den femte är den andra. Dessutom börjar han på flera av de senare långt innan han avslutat de tidigare.

Detta kräver något slags utredning. Den som då egentligen är den andra, som felaktigt fått nummer 5, är "Reformationssymfonin", som sedermera den främste av alla Mendelssohn-hatare Richard Wagner så exakt kopierade partier av för att med dem förbättra sin sista och tråkigaste opera "*Parsifal*". Denne hade vid det laget, får man hoppas, förlåtit Mendelssohn.

Den tredje är sedan den briljanta koncentrerade lilla "Italienska" symfonin, hans mest populära, som han aldrig blev riktigt nöjd med och därför inte ville ge ut. Klart är att denna symfonis första sats kanske är hans mest suveräna. Få symfoniker har komponerat någonting mera symfoniskt briljant.

Den fjärde blir så den voluminösa "*Lobgesang*" i hela tolv satser, av vilka bara de tre första är rent orkestrala. Sedan vidtar hela nio extra satser med stor kör och solister.

Symfonin är nästan som ett oratorium, på sitt sätt hans mest ambitiösa verk, och bitvis makalöst i underbarhet, speciellt den dramatiska satsen med tenorsolot "*Ist der Nacht bald hin?*" Symfonin är bredare upplagd än Beethovens nionde men står sig inte mot denna i sin formkomposition.

Den femte och sista är då den "Skotska" symfonin, som han arbetade på i fjorton år, hans mest genomkomponerade och formellt även den bästa och mest oantastliga.

Denna reella ordning på Mendelssohns betydelsefulla symfonier har aldrig iakttagits i inspelningarna av hans verk, liksom man även ständigt bringat förvirrad ordning i Dvoraks ibland fem, ibland nio symfonier, och även Schumanns symfonier har det ibland rätt delade meningar om i vilken ordning de komponerades. Värst var dock Bruckner, som normalt gjorde flera olika versioner av varje sin symfoni, medan ingen av de olika versionerna kunnat godtagas allmänt som den enda rätta eller slutgiltiga,

Av Mendelssohns sjutton symfonier är dock definitivt hans första tolv stråksymfonier de mest negligerade och undervärderade. De hör till hans mest ungdomliga och friska verk tillsammans med hans musik till "En midsommarnattsdröm", som hamnar mellan dem och den första symfonin, men alla hans symfonier är fullödiga och oöverträffade. Han har inte samma dynamik som Beethoven, men även Brahms såg upp till Mendelssohn som "den sista stora mästaren".

Den första symfoniska dikten

Uppfinningen av denna musikaliska form brukar tillskrivas Franz Liszt, som visserligen var den som lanserade den, men ungefär samtidigt som han gjorde sin första symfoniska dikt gjorde även César Franck en sådan, och det är omöjligt att avgöra vem som var först.

Dock förekom det även tidigare kompositioner som inte var något annat än symfoniska dikter, även om ingen tidigare kom på att kalla dem så. I stället kallades de vanligen uvertyrer, men en uvertyr är enligt definitionen en öppning till ett musikdramatiskt verk, som namnet också anger, som betyder just "öppning". Meningen är att ridån skall gå upp under uvertyren eller vid dess avslutning.

Mendelssohns båda uvertyrer från sin skotska resa 1829 när han bara var 20 år gammal är inga öppningar till några musikdramatiska verk. De är i stället ingenting annat än naturmålningar i toner och kan egentligen inte beskrivas som någonting annat än just som symfoniska dikter.

Hans omfattande resa i Storbritannien 1829 inbegrep även Skottland, där han tillbringade avslutningen på säsongen fotvandrandes i Skottlands högländer och även besökte Hebriderna. Detta gav honom inspirationen inte bara till tondikten Hebriderna utan också till den skotska symfonin, som han sedan arbetade på långt in på 40-talet och som väl blev hans bästa. Han arbetade på sina tre egentliga symfonier, den italienska, den skotska och reformationssymfonin samt de båda så kallade "uvertyrerna", där den andra heter *Meerestille und glückliche Fahrt*, parallellt omkring 1830, när han bara vara 21, medan han åstadkommit sin första symfoni, den i C-moll, redan som femtonåring. Skådespelsmusiken till "En midsommarnattsdröm" kom ännu tidigare, och de tolv utomordentliga stråksymfonierna i de tidiga tonåren.

”Jämnheten i formen hos hans satser och cykler kan inte överträffas; men över alla hans verk ligger något subjektivt, ett romantiskt skimmer, något känslösamt – eftervärlden kallar det sentimentalitet – som uppenbarar sig som älvamusiken i hans Midsommarnattsdröm och som verkar romantisk genom att den speglar en föremålslös lidelse.”

- Alfred Einstein.

Den korrekta kronologiska ordningen på Mendelssohns kammarmusik

Hans kammarmusikverk omfattar ett trettiotal mästerverk, av vilka 25 är reguljära flersatsiga kompositioner. Här är ett försök till kronologisk ordning:

1. Violinsonat Nr. 1 i F-dur (1820, vid 11 års ålder)
2. Piano trio i C-moll (1820)
3. Pianokvartett i D-moll (1821)
4. Pianokvartett Nr. 1 i C-moll, Op. 1
5. Stråkkvartett i E-moll (1823)
6. Pianokvartett Nr. 2 i F-moll, Op. 2
7. Pianokvartett Nr. 3 i H-moll, Op. 3
8. Violinsonat i C-moll (1824)
9. Klarinettsонат i Ess-dur (1824)
10. Violinsonat Nr. 2 i F-moll, Op. 4
11. Stråkkvartett Nr. 1 i Ess-dur, Op. 12
12. Stråkkvartett Nr. 2 i A-moll, Op. 13
13. Stråkkvintett Nr. 1 i A-dur, Op. 18
14. Oktett för stråkar i Ess-dur, Op. 20
15. Stråkkvartett Nr. 3 i D-dur, Op. 44:1 (1838)
16. Stråkkvartett Nr. 4 i E-moll, Op. 44:2 (1837)
17. Stråkkvartett Nr. 5 i Ess-dur, Op. 44:3 (1838)
18. Violinsonat (Nr. 3) i F-dur (1838)
19. Cellosonat Nr. 1 i D-moll, Op. 45
20. Pianotrio Nr. 1 i D-moll, Op. 49
21. Cellosonat Nr. 2 i D-dur, Op. 58
22. Pianotrio Nr. 2 i C-moll, Op. 66
23. Stråkkvartett Nr. 6 i F-moll, Op. 80
24. Stråkkvintett Nr. 2 i B-dur, Op. 87
25. Pianosextett i D-dur, Op. 110

Dessutom diverse andra kammarmusikverk, såsom 12 fugor för stråkkvartett (1821), Variationer för cello och piano opus 17, *Assai tranquillo* i H-moll för cello och piano (1835), fyra stycken för stråkkvartett (*Tema con Variazioni*) opus 81, två konsertstycken för klarinett, horn och piano opus 113 och 114, ett Capriccio i E-moll (1843), och ett Scherzo i A-moll (1847).

Det är att notera att hans födelseort var den samma som Brahms, nämligen Hamburg, och att fastän ingen gjort en mera betydande insats för etablerandet av praxis

för den klassiska musikens repertoar och konsertpresentation, med bland annat återupprättandet av Johann Sebastian Bachs musik, blev ingen kompositör mera illa behandlad av sin eftervärld genom nazismens fördömande av honom med bland annat avlägsnandet av hans staty i Leipzig, vilken kampanj faktiskt startades av Wagner, som hade komplex mot honom.

Från Göteborgs 41-a filmfestival

”Karl XII” från 1925 var ursprungligen två filmer om sammanlagt 265 minuter och på sin tid en epokgörande mastodontfilm för svenska förhållanden, som för sitt ämnes skull väckte lika mycket kontroverser som ämnet gör idag. Dock är det inte en chauvinistisk propagandafilm med högerextrema tendenser och inte heller någon glorifiering av krigskonungen som någon sorts överlägsen ledare, utan filmen är knappast mer än ett ärligt försök att på film skildra detta stora ödesdrama och dess tragik med betoning på massscener vid fältslag – höjdpunkten är naturligtvis Poltava. Gösta Ekman gör en övertygande tolkning av konungen som gestalt, även om han nästan bara poserar, och det lär också den verkliga Karl XII mest ha gjort – en fåordig gåta som aldrig någon blivit klok på.

Emellertid klipptes filmen ner 1933 till bara 100 minuter i en rulle och försågs med ljud – utvald musik av Händel, lite Chopin och Borodin i de polska och ryska scenerna och till och med lite Sibelius – marschen ur ”Belsazzars fest” mycket passande i en turkisk scen, och naturligtvis den vanliga Karl XII-marschen, som introducerar och avslutar och återkommer med jämna mellanrum.

Naturligtvis har mycket gått förlorat i den nerklippta versionen, och det är väldigt mycket man saknar, som antagligen inte heller fanns med i originalet. Varken Danmark eller Finland förekommer alls, fastän de ingick i det Stora Nordiska Kriget, i slaget vid Narva ignorerar man fullkomligt snöstormen som avgjorde slaget, Peter den store är skildrad nästan som en karikatyr, och hela filmen får genom sin ytlighet karaktären av en journalfilm från det Stora Nordiska Kriget – men som sådan är den naturligtvis av intresse. John W. Brunius gjorde tre stora episka filmer, detta var den första, båda de andra var bättre, den andra var ”Fänrik Ståls sägner” med Edvin Adolphson som Döbeln och den tredje ”Gustav Wasa”, den bästa, med Edvin Adolphson i en gripande och mänsklig roll som Kristian II som motpart till Gösta Ekman som Gustav.

Förhoppningsvis kan originalversionen av ”Karl XII” någon gång återställas.

Då Karl XII också berördes i en tidigare artikel är det kanske intressant att gå närmare in på hans problematik. Han angreps alltså av Danmark, Polen och Ryssland samtidigt i en gemensam allians mellan dessa tre stormakter anstiftad av landsförräddaren Johann Reinhold Patkul från Livland. Kungen var bara 18 år gammal men besegrade först Danmark, sedan Ryssland vid Narva och ägnade sig sedan åt att komma åt Polen under fem år, vilka var förlorade år, medan samtidigt Ryssland lett av Peter den Store härjade i Finland och grundade Sankt Petersburg. Karl XII:s strategiska plan var att efter att ha fått äntlig fred med Polen ägna sig åt Ryssland genom en framstöt mot Moskva, men under de fem förlorade åren i Polen hade den vänstra flanken lämnats oskyddad,

alltså Finland, och fälttåget mot Moskva mötte sedan den ena katastrofen efter den andra. Trossen gick förlorad genom försening av extremt dåligt väder, och den ryska väderleken tvingade sedan huvudarmén ner till Ukraina, där det slutligen kom till drabbning med Peter vid Poltava, men kungen var då satt ur spel genom en skottskada i foten som gjort honom liggande i hög feber, varför han inte kunde leda slaget, som gick förlorat. Därmed var kriget förlorat, och Karl XII måste söka tillflykt i Bender, där han hoppades få Turkiet som bundsförvant mot Ryssland. När även den strategiska planen misslyckades återvände han äntligen till Sverige och fortsatte kriget därifrån tills han stupade 36-årig vid Fredrikshald 30 november 1718, vilket betecknade slutet på den svenska stormaktstiden.

Hans stora oförlåtliga misstag var att försumma försvaret av den vänstra flanken, alltså Finland och Baltikum, medan han var upptagen i Polen – han talade faktiskt finska, vilket språk ingick i hans utbildning utom tyska, franska, latin, med mera. Han hade lätt kunnat avdela en betydande här att slå tillbaka alla tsar Peters framryckningar mot Finland och anläggandet av Sankt Petersburg vid Nevan. Han tog för givet att han skulle kunna besegra Peter efter Polen, men fälttåget mot Ryssland visade sig vara föga välbetänkt och helt enkelt äventyrligt. Han underskattade Peter efter slaget vid Narva och tog risker i stället för att ta upp kampen mot Peter genom ett metodiskt försvarskrig, som hade varit det enda vettiga. Han hade inte råd att förlora mot Peter, och när han gjorde det startade alla de andra besegrade fienderna genast krig på nytt mot honom, varvid han förlorade allt genom sin från början fatala och dåligt genomtänkta riskabla felsatsning. Det var inte otur utan oskicklighet.

Den svenska stormakten och dess armé på 36,000 man, då världens bästa och mest professionella, gick förlorad, och Sverige har aldrig hämtat sig efter denna totala politiska katastrof. Det är lätt att skylla allt på kungen, men det var inte hans fel att han ärvde ett envælde vid 18 års ålder, det var inte hans fel att alla grannländer förklarade krig mot honom så fort han var krönt, den ryska vintern var inte hans fel, vid Poltava var han bara 26 år gammal, och mycket kan ursäktas genom hans ungdom och bristfälliga mognad. Till hans försvar kan man anföra, att han ändå under omständigheterna gjorde så gott han kunde och att han ändå till sist stupade på sin post och dog med stövlarna på. Liksom han under sina första nio år som konung bara segrade och under de följande nio bara förlorade, kan man ha ungefär lika stora argument för honom som mot honom.

Filmen ger inte mer än en aning om det stora dramat om det svenska stormaktsväldets fall genom katastrofen av det Stora Nordiska Kriget, som man aldrig får glömma att inte startades av Sverige.

Ingmar Bergman fyller ju 100 år i år i juli, och festivalen hedrar honom med ett antal filmer. En av dem är en av hans allra bästa och mest personliga och originella – ”Nära livet” från 1958 med Ingrid Thulin, Eva Dahlbeck och Bibi Andersson som tre mödrar på en förlossningsavdelning i tre helt olika situationer. Ingrid är ett akutfall där barnet hotar komma för tidigt med blödningar som oroväckande signaler, i Eva Dahlbecks fall har det gått över tiden medan hon är längtansfullt otålig, och Bibi är inne efter ett misslyckat försök till abort. Ulla Isakson har skrivit romanen, och Ingmar Bergman känner inga gränser i sin skildring av dessa tre fall genom så närgången intimitet som möjligt. Ingrid Thulin dominerar hela filmen genom sin gastkramande

öppningsscen, kanske det mest imponerande Ingmar Bergman åstadkommit, och även om hon fortsättningsvis stannar i bakgrunden förblir hon ändå den djupast berörande personligheten. Hela handlingen äger rum där på kliniken, männen spelar en underlydande roll och märks knappast utom Ingridis tafatte man (Erland Josephson), två manliga läkare förekommer, Max von Sydow har filmens enda lyckliga scen, medan alla de andra är kvinnor, där två andra är Barbro Hiort af Ornäs (Syster Brita) och Margareta Krook som barnmorska. Hela filmen har nästan karaktären av dokumentär, verkligheten är fångad på kornet, ingen gör sig till utan alla spelar helt naturligt, och som kvinnokliniksfilmen måste den vara utan motstycke.

Det har gjorts många Winston Churchill-filmer, ingen har varit dålig, och då han är en tacksam personlighet att spela rollen av har knappast någon som försökt kunnat misslyckas med den saken, men frågan är om inte Gary Oldman lyckats bäst hittills i den aktuella "Darkest Hour" som har premiär 2 februari. Den skildrar krisen i maj 1940 då Chamberlain nödgades avgå och man motvilligt fann sig hänvisad till att acceptera Churchill som premiärminister, då han ensam kunde accepteras av både Labour och Tories i den koalitionsregering som var av nöden. Man får uppleva Churchill i alla hans svagaste ögonblick i en extremt kritisk och utsatt position och hur han klarar den. Även denna film är nästan dokumentär till karaktären – hela handlingen är under hans första månad på Downing Street dag för dag under den kritiska månaden fram inklusive Dunquerque. Man får en fantastisk inblick i Englands politiska liv på den tiden, hur parlamentet med dess klickar fungerade, hur Lady Clementine (Kristin Scott Thomas) spelade en icke obetydlig roll i hanteringen av honom, och hur rörande han egentligen var som människa. Han var ju 65 år när han blev premiärminister, hans kondition var inte den bästa som osunt överviktig, Roosevelt föraktade honom och stämplade honom som alkoholist, (Roosevelt förekommer i en scen i filmen som inte är smickrande för Roosevelt,) och i denna Englands mörkaste stund stod han helt ensam när den var som mörkast. Ändå vann han kriget.

Andra väsentliga filmer

Låt oss dröja kvar vid kriget, när vi nu ändå är där, då man ändå aldrig kan bli riktigt färdig med det.

En orättvist bortglömd film är den utomordentligt intressanta "The Searching Wind" av William Dieterle 1946 om en diplomats svåra balansgång under mellankrigstiden fram till efter kriget, när han packar ihop. Robert Young spelar diplomaten, Ann Richards hans hustru, Sylvia Sidney hans väninna, Douglas Dick hans son och Dudley Digges hans svärfar, som är den bästa rollen. Detta är en diskussionsfilm, det är mera dialog än skådespeleri, men dialogen är mättad genom hela filmen och oavbrutet intressant och spännande, då det är elementära mänskliga värderingar som diskuteras och står på spel.

Filmen inleds efter kriget med att hans hustru bjuder hem Sylvia Sidney på middag som hon inte sett på många år fastän de är barndomsvänner. Sylvia är journalisten som diplomaten verkligen älskar men aldrig lyckades bli gift med, medan

han i stället blev gift med fel kvinna. Sådant händer. Sylvia arbetar som journalist vid den tidning som diplomatens svärfar äger men som han släpper allt ansvar för i och med fascismens intrång i världen. Filmens huvudsakliga diskussion är om ansvar inom journalistiken gentemot politiken. Diplomaten ser sitt ansvar men kan ingenting göra åt fascismens utbredning, vilket fyller honom med frustration och skuld känslor, mest gentemot sin son, som blir soldat.

När de nu träffas hela familjen efter att de båda kvinnorna inte sett varandra på så många år, minns hela sällskapet när de senast alla var samlade tillsammans, vilket råkade vara i Rom just när Mussolini tog makten. Där inleds den långa återblicken, som sedan under en timme går genom hela mellankrigstiden med besök i Berlin på 30-talet och åskådliggörandet av nazismens frammarsch, med upplevelser av spanska inbördeskriget och fredsuppgörelsen i Prag, bland mycket annat. Det är ett omfattande historiskt panorama man får uppleva sett genom en diplomats och en journalists ögon genom 20- och 30-talet, som slutligen hamnar i nutiden 1946 med sonen som krigsinvalid med en uppslitande uppgörelse som final. Det är en utomordentligt innerligt skildrad familjehistoria med djup psykologisk känslighet hela vägen som ger anledning till djupa intryck och ändlös eftertanke.

En annan klassisk krigsfilm som nästan helt fallit i glömska utom för sin musiks skull är den första riktiga filmen om slaget om England inom flyget från 1941 som heter "Dangerous Moonlight", där musiken som besjälar hela filmen är Warszawakonserten, som komponerades speciellt för denna film. Huvudpersonen (Anton Walbrook) är en polsk pilot som även är pianist. Medan han vill strida och riskera livet för Polen vill hela hans omgivning hellre rädda honom åt musiken, vilket framför allt hans amerikanska hustru (Sally Grey) envist insisterar på, medan han gör motstånd, smiter ifrån henne och återvänder till kriget för att delta i slaget om England tillsammans med andra polska piloter, där han blir nerskjuten men överlever men ej utan men, vilket filmen inleds med.

Det intressanta med filmen är historien, som skrevs av ingen mindre än Terence Young, som senare gjorde de första och bästa James Bond-filmerna bland många andra, medan det är musiken som gjort filmen berömd, vilken klassats av många som den bästa filmmusik som komponerats. Kompositören Richard Addinsells uppdrag och mening var att åstadkomma en Rachmaninov-pastisch, men i sin korthet och ödesstämning är det nästan bättre än Rachmaninov. Genom sin bristfälliga regi lever filmen tyvärr inte upp till sin story och dess romantik, som nästan blir en besvikelse, åtminstone första gången man ser filmen. Men den är svårbegriplig första gången, varför den tål att ses flera gånger.

Mera suveränt regisserad är Anthony Asquiths "Cottage to Let" (1941), där skådeplatsen är ett idylliskt värdshus i Skottland, där det förekommer ett brokigt sällskap av pittoreska intrigmakare. En av dem är en genialisk uppfinnare, vars produkter hela England är beroende av för kriget, som dock är utsatt för spioneri, men det är omöjligt att gissa vem spionen kan vara. Alastair Sim har en misstänkt roll i det hela som alltför nyfiken för att inte väcka oro, John Mills fiskas upp ur en sjö som störtad RAF-pilot och läggs till sängs med bruten arm och pysslas om, tills även han visar sig vara skum, ett intrigerande sällskap samlas i Glasgow för hemliga möten, och det hela

kulminerar i en stor festlig välgörenhetsbasar som urartar med högst oväntade och förskräckliga konsekvenser. Det förekommer även kidnappningar och skottlossning och allt möjligt, och den idealiskt oskyldiga idyllen utvecklas under filmens gång till ett blodigt drama, som inte hade kunnat bli mera spännande.

Slutligen måste vi få med även en komedi. John Hustons "Beat the Devil" (1953) hette på svenska "Skälmarnas marknad", och det är egentligen en mera betecknande titel. Det är John Hustons suveränaste komedi. Humphrey Bogart leder det hela, han är gift med Gina Lollobrigida och försöker ha distans till sina kolleger i gangstergänget, som anförts av Robert Morley som praktkomediant, vilka är på väg till Kenya för att där göra skumma diamantaffärer men fastnar i Italien på vägen, tydligen i Amalfitrakten – det ser så ut. Där hamnar även Jennifer Jones som pratsjuk hustru till en misstänkt brittisk adelsman av något slag, hon är suverän på att alltid prata bredvid munnen, och det faller sig naturligt för henne att hon blir ihop med Humphrey medan Gina blir ihop med Jennifers man. Till slut kommer de alla med på fartyget till Afrika, men det händer saker ombord, fartyget havererar, de blir skeppsbrutna tydligen någonstans i Marocko eller Algeriet, där vidare äventyr komplicerar tillvaron för dem, tills de utvisas tillbaka till Italien.

Dialogen sprudlar hela vägen i njutbar skälmskhet, handlingen upphör aldrig att ta nya oväntade dråpliga vändningar, bilfärden i mitten är en höjdpunkt, och hela filmen slutar med att Humphrey brister ut i ett hjärtligt skratt. Man har sällan sett honom skratta på film annars.

Några milstenar, februari 2018

- 1 Muriel Spark 100 år.
125 år sedan Thomas Alva Edison öppnade världens första filmstudio.
- 2 75 år sedan tyska armén gav upp vid Stalingrad.
- 6 100-årsminnet av Gustav Klimt.
100 år sedan kvinnorna fick rösträtt i England.
- 12 Chile 200 år.
- 14 125 år sedan USA övertog Hawaii.
- 15 100 år sedan dansören Vernon Castle omkom i en helt onödig flygolycka, (spelad av Fred Astaire i den berömda filmen med Ginger Rogers "The Story of Vernon and Irene Castle". Hon överlevde honom i 51 år.)
- 21 Andrés Segovia 125 år.

Lugna resan, del 17: Sista trekken.

Att komma från Dharamsala till Manali var en kännbar kulturchock. I Manali lärde man sig älska det primitiva jordnära livet med underbar ursprunglig folkkultur överallt, men i Dharamsala var allt modernt och ingenting ursprungligt. I stället hade man den buddhistisk-tibetanska kulturen, som var fullkomligt dominerande och

överväldigande i sin glädje och värme. Det var två olika världar.

Efter det gränslösa ovädret var det vackert väder på morgonen, och jag stack mig upp till Triund 1000 meter upp. Där var fullt av folk. De inhemska turistgrupperna trängdes på stigarna, och där uppe var det rena folkfesten, bara för att det var någon sorts lokal semester. Dess värre var också stigen upp mera kantad än någonsin med bortslängda plastflaskor och annat skräp, och vandrarna själva gick med portabel audiell miljöförstöring, som om landskapet och utsikterna inte betydde någonting bara de fick höra sin automatiska skvalmusik.

Där har vi den andra sidan av det uråldrigt kulturella Indien. De har ingen ansvarskänsla alls inför modernismens och konsumtionssamhällets avarter. I Ladakh klagade guiderna på att Ladakh var ett rent land utan skräp tills den indiska medelklassen fann Ladakh som turistmål och började invadera med fullkomlig nedskräpning av landet som resultat. Tidigare hade jag alltid kunnat plocka upp det begränsade antalet plastflaskor som slängts på vägen upp till Triund, men nu var de för många för att kunna bärgas annat än med hästar och packningar. Det är bara dålig uppfostran och brist på utbildning. Indierna har under sin 5000-åriga civilisationshistoria aldrig tidigare ställts inför nedskräpningsproblemet, men de borde ju fatta av sig själva att man inte skräpar ner.

Den följande dagen blev avskedets dag. Jag gick åter upp till Triund och träffade alla mina bergsvänner där uppe, lovades dem att jag skulle försöka återvända efter Diwali den 30 oktober. Detta var nästan en skyldighet, då jag missade Darjeeling förra året och min polisvän där i Sikkim ständigt gjorde sig påmind med våra vänner. Samtidigt propsade många på att jag skulle hålla mig i Göteborg. En omfattande dubbelbokningskris var på väg, men min familj i Manali hade faktiskt varit först.

På Shamballah, där jag intog en påver middag igår, fick jag dock sällskap av ett angenämt sällskap unga indiskor med långt hår från Delhi. Den trevligaste med det längsta håret var tandläkare och njöt av att intervjua mig.

På samma sätt mötte jag unga intresserade ungdomar både uppe vid Triund och på vägen ner, som fattade stort intresse för min person och mina erfarenheter. Dock dök aldrig min väntade vän Lobsang från Ladakh upp fastän han var väntad.

Triundtrekken förblir den bästa tänkbara övningen för *trekking* i Himalaya. Det är 8 km upp, och det är nästan rakt upp hela vägen med åtskilliga hinder på vägen som det gäller att bestiga. Från Triund kan man fortsätta ytterligare längre upp till Snowline på 3200 meter. Triund är på 2876 och ganska precis 1000 meter över McLeod Ganj men 2000 meter ovanför slätten nedanför Dharamsala. Denna *trek* kräver sina skor, och jag passade på att fixa upp mina sandaler för 200 rupier. De höll på att upplösas igen men skulle nu vara i två år till.

Klockan 6 tog jag bussen ner, och precis klockan 6 på morgonen nådde vi ISBT (Inter State Bus Terminal) i Delhi, där jag tog en autorickshaw ut till flygfältet för 400 rupier efter mycket köpsläende – man ville ha 650 och 800 för en taxi. Min erfarna chaufför körde fort och skickligt men hostade svårt hela vägen – han var rökare sedan 20 år. Det är inte hälsosamt i Delhi.

Resan hade i stort sett gått lugnt och bra hela vägen utan incidenter och katastrofer – endast vädret hade blockerat vissa möjligheter. Min budget på 1000 rupier om dagen hade klarat sig med bara 800 om dagen (100 kronor), varför jag fick 6430

rupier över till nästa resa, nästan som en uppmaning därtill. Därmed hade hela resan kostat endast 8200 kronor för 34 dagar inklusive allt.

Det är värt att notera, att jag nådde Göteborg och kunde få ut mitt bagage på Landvetter bara 22 timmar efter att jag stigit på bussen i Dharamsala.

Det var även mycket sällsamt att notera, att när jag kom hem en vecka före höstdagjämningen rådde det full högsommarvärme i Göteborg med temperaturer uppåt 25 grader. Augusti månad hade globalt återigen slagit varmerekord över hela världen.

11.8-14.9.2016

”Lugna resan” var idealisk på alla sätt medan dock vädret saboterade allt. Delvis för att kompensera mig satsade jag på en ny Indienresa till senhösten i hopp om bättre väder. Förhoppningen infriades, vädret var oavbrutet gynnsamt och nästan idealiskt hela vägen, medan allting annat gick på tok, genom framför allt den ödesdigra och plötsliga demonetariseringen, som 8 november, samma dag som Trumpen valdes till president, saboterade och förstörde turismen över hela Indien. Se den redan avslutade ”Prövningsresan”.

Trivselresan, del 6: Resan till Leh.

Jag hade den synnerliga turen att få en idealisk nattkamrat. Han var från Orissa och brukade besöka Ladakh årligen och helst på vintern, då han var poet och ständigt sökte fridfulla platser. Han var hindu men med stor affinitet för buddhismen, så vi var helt på samma våglängd.

Han hamnade också på Tashi Deleg hos mina tibetanska tvillingbröder av misstag, de högg mig när jag passerade förbi på väg till busstationen för att skaffa mig biljett, och Tashi frågade mig genast: ”Varför höll du på att gå förbi?”

Jag hade min vanliga idealiska middag hos dem med en perfekt vegetarisk *Thenthuk* och blev kvar där länge. När det var dags att dra sig tillbaka klockan 9 låg min vän och väntade på mig.

Vi pratade halva natten även om det var svårt på grund av andra gäster i dormitoriet som pratade för full hals och grälade eftertryckligt i sina mobiler – de ville aldrig sluta. Till slut somnade jag och Ajay ifrån varandra mitt under pågående samtal. Jag skulle ju upp klockan 4 igen för att hinna med Leh-bussen, medan han kunde sova vidare till 6 för att hinna med Delhi-bussen. Han skulle fånga ett Delhiflyg hem efter att ha trekkat i Kashmir.

Prospekten inför resan upp till Leh verkade gynnsamma. Bussen var så gott som ny och verkade i fullgott skick. Vi blev ungefär 30 passagerare varav endast fyra var utlänningar, två koreaner varav en var dam, en japan som jag kände igen från Greenland, och jag.

Emellertid försämrades vädret. Molnen skockade sig, det blev svinkallt, och snart blev det regn. Vi hann dock över Baralacha La, men blå himmel visade sig inte förrän vid Pang efter nio timmar. Koreanskan hade då blivit svårt lidande av höjdsjuka genom huvudvärk. Både de två mycket unga koreanerna och japanen var i Indien för första

gången. Vad får folk att vilja resa till Ladakh under sitt första besök i Indien? Det är ju alltid det svåraste, mest riskabla och oberäknliga resmålet man kan ha i Indien och det enda aldrig bekväma.

Där i Pang slog jag mig ner hos ett annat utländskt sällskap bestående av ett ungt italienskt par från Rom som talade utmärkt engelska, ett israeliskt par som inte talade alls och en gammal tysk, som var veteran som jag. Vi hade mycket att tala om, och jag kunde ge honom flera goda tips. Även han hade varit i Phuktar, som varit hans sista stora *trek*.

Chauffören körde effektivt, och för en gångs skull anlände man till Leh före mörkret exakt klockan 7 efter 14 timmars resa minus en kvart. Det var nästan normalt.

Besvikelsen var att man inte alls kunde fotografera på vägen, då vädret var så uselt. Ändå trängdes fyra entusiastiska lokala ungdomar vid sina fönster för att fotografera allt de såg med sina mobiler medan yrvädret vällde in och förkylde hela bussen. Även de var i Ladakh för första gången och ganska brassiga av sig. Till slut fick jag dem att stänga fönstret när de tröttnat på att fotografera gråa mulna klippor. Jag hade oturen att sitta bakom dem.

Resans höjdpunkt var emellertid det högsta passet Tanglang La på 5350 meter. Aldrig hade jag överfärdat detta pass med sådan vällust. Det är det enda rätta ordet för upplevelsen. Jag öppnade fönstret totalt och bara frossade i den totalt rena friska luften och mådde bättre än någonsin – det var nästan som en berusning av vällust.

Det finns sådana människor som bara mår bättre ju högre upp de kommer. Min väninna Birgit Gustavsson i Johanneberg i Göteborg är av samma slag. Ju högre upp hon kommer, desto bättre mår hon, desto bättre blir hennes kondition, desto effektivare kan hon vandra och klättra, och så vidare. Något händer med blodet som blodet njuter av. Andra blir bara höjdsjuka.

Annars var resan lyckad, och så fort jag kommit fram till Leh begav jag mig direkt till mitt gamla hem. Dolma råkade stå i farstun, så hon var den första som fick se mig. Återseendet var hjärtligt och ömt å ömse sidor. Jag fick genast mitt gamla rum och kunde förbereda mig för en ordentlig tibetansk middag på Tenzing Dickey – under dagen hade resans enda proviant varit en frukost i regnet med omelett och te samt en Maggie Soup i Pang med te.

Allt var bra och i ordning, landningen hade varit perfekt, och det enda bekymret var att min whisky nästan var slut, och det var lördag kväll...

Men jag behövde inte oro mig eller jakta. Vinbutiken för mest öl, whisky och rom hade öppet hela lördagskvällen, och massor trängdes vid luckan. Inte nog med det. De hade även söndagsöppet hela dagen.

Kvällen kröntes med den traditionella Thenthukmiddagen på Tenzing Dickey, som smakade bättre än någonsin. Allt var som vanligt, och ingenting hade ändrats, både på Tenzing Dickey, Lung Snon och för det mesta annars, verkade det som.

(I nästa nummer: *Leh*.)

Göteborg den 30 januari 2018